

УДК 346.93

Наталія Іванюта,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету*

КЛАСИФІКАЦІЯ Й ТИПОЛОГІЯ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглянуто питання типології та класифікації функцій господарського процесуального права й визначено їх значення в теоретико-практичній площині.

Ключові слова: функції, типологія, класифікація, господарське процесуальне право.

Постановка проблеми. Природа галузі господарського процесуального права (далі – ГПП) виявляється як соціальний, так і нормативний регулятор. Виходячи із цього, її функції мають велике значення в дієвості реалізації завдань щодо захисту прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи й у встановленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, державних та інших органів, фізичних осіб, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Для здійснення системного аналізу функцій ГПП як детермінантів виконання завдань цією галуззю важливою є спроможність ідентифікувати всі наявні чи перспективні функції, упорядкувати їх за різними якісними ознаками й відобразити особливості їх виникнення, виявити теоретико-практичні зв'язки між ними.

Деякі питання типології та класифікації функцій права розглянуті в працях Т.Н. Радько [1], О.Ф. Скакун [2], В.Д. Чернадчука [3] та інших учених.

Метою статті є окреслення різновекторної системи функцій ГПП з урахуванням сучасних тенденцій у сфері захисту прав і законних інтересів на основі аналізу розробок теорії права й особливостей ГПП із застосуванням типологічного та класифікаційного підходів.

Виклад основного матеріалу. Функції ГПП являють собою певні напрями впливу господарських процесуальних норм, обумовлених суспільними відносинами щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань господарського спору, які в результаті забезпечення функціональних зв'язків між об'єктами ГПП й іншими його правовими компонентами спрямовані на певний правовий результат у межах здійснення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів. Функція права є однією з ключових категорій не тільки теорії права, а й функціональної теорії процесуального права поряд із призначенням, метою та завданнями права, принципами його дії. Тому потребує всебічного пояснення з погляду різних методологічних підходів.

Типологія є одним із головних засобів пояснення об'єкта і створення його теорії [4]. Застосування типології як методу наукового пізнання юридичних явищ, категорій, інструментів, інститутів є історично сформованою традицією в національній юридичній науці. У літературі типологію та класифікацію в більшості наукових праць розглядають як тотожні поняття. Але в більш спеціальних дослідженнях відстоюють позицію щодо їх несинонімічності. Зокрема, під типологізацією розуміють вміння знаходити, помічати в навколишньому типове, що повторюється, а потім адекватно побаченому його класифікувати [5, с. 17]. Як певний методологічний рівень пізнання типологія дає змогу здійснити перехід від найзагальнішого, абстрактного аналізу об'єкта до конкретного дослідження, тобто передбачає виділення типу, що є перехідним від емпіричної класифікації до теоретичної концепції видом пізнання [6].

Класифікацію визначають як систему супідрядних понять (класів об'єктів) якої-небудь галузі знання або діяльності людини, що використовується як засіб установлення зв'язку між цими поняттями або класами об'єктів [7, с. 112]. Для більш точного розуміння вищезазначених понять доцільно звернути увагу на вислів Ю.М. Антояна, який найважливішою відмінністю класифікації від типології визначав те, що перша подає опис досліджуваного об'єкта, а друга (поряд з іншими методами) – його пояснення [8, с. 91].

Отже, класифікація є однією з логічно-формальних форм типології, а остання є загальнопервинним, змістовим і більш універсальним методом, який може слугувати основою для класифікації, систематизації, декомпозиції тощо.

Застосування типологічного підходу в межах багатоаспектності ГПП може сприяти визначенню основних типологічних груп функцій за певними своїми якісними ознаками для визначення їх зв'язків у процесі виконання завдань самою галуззю й водночас відображення основних процесів у господарсько-процесуальному захисті прав та інтересів осіб.

До основних типологічних груп функцій ГПП можна зарахувати владно-юридичні та соціальні функції господарського процесуального права. Така типологія оснований на:

- кореляції соціального та юридичного призначення ГПП;
- рівні важливості в рамках наявної мети й завдань самої галузі ГПП;
- формальній стабільності поряд із динамічною змісту;
- процесуальній стратифікації інтересів держави, суб'єктів господарювання, фізичних осіб у господарському судочинстві в оптимальній компромісній моделі співіснування в господарсько-процесуальному полі;
- характері завдань ГПП у сфері забезпечення справедливого правосуддя;
- галузевій належності;
- стійко сформованому об'єктивному зв'язку із суспільними відносинами, які входять до предмета ГПП;
- взаємній змістовій узгодженості в аспекті забезпечення якісного та своєчасного захисту прав та інтересів у господарському судочинстві;
- відповідності суспільним потребам щодо забезпечення нормального ринкового режиму господарського обігу й вирішення конфліктних явищ.

Зазначені ознаки надають уявлення щодо теоретичних і практичних концепцій статичних і динамічних показників господарсько-процесуальної галузі.

Крім того, вищевведена типологія функцій ГПП може бути покладена в основу класифікації за різними кількісними ознаками. Наприклад, за критерієм сфер напряму впливу до загальносоціальних функцій ГПП можна зарахувати політичну, економічну, виховну та інформаційну, а до виключно юридичних – регулятивну й охоронну функції.

Для надання аналітико-синтетичної класифікації функцій ГПП необхідно враховувати, що спеціально-юридичний підхід до функцій права сформувався тільки на початку ХХ століття. Первинно ж функції права розглядалися з позиції їх соціальності, що впливало на певну невизначеність критеріїв для окреслення їх видів. Зокрема, виокремлювали економічну, виробничу, розподільчу, споживчу й інші функції права (І. Карнер, К. Реннер).

Пізніше з осучасненням теорії функцій права виникли різні думки щодо кількості, змісту і притаманності тих чи інших функцій галузям права.

Т.Н. Радько в роботах усі функції права ділив на загальносоціальні й спеціально-юридичні. Додатково він класифікував функції на п'ять основних груп (підсистем): загальноправові, міжгалузеві, галузеві, функції правових інститутів і функції норм права [1, с. 272].

Вищезазначені наукові позиції позначені в межах теорії права, однак із певною специфікою мають бути покладені в основу досліджень окремих галузей.

І.В. Антошина функції українського права ділить на традиційні та нетрадиційні [9, с. 21–27]. До нетрадиційних функцій пропонується включати інформаційну, інтегративну, демографічну, експресивну. Необхідно підкреслити, що сучасні реалії інформаційності судової влади загалом та інформатизації судочинства

дають змогу включати інформаційну функцію ГПП в традиційні й постійно діючі. У межах ГПП до нетрадиційних можна зарахувати інтегративну функцію та функцію моніторингу. Адже інтеграційні процеси не є обов'язковими, їх інтенсивність чи наявність залежать від політичного вектору розвитку держави. Функція моніторингу, крім своєї «не традиційності», має ознаки тимчасовості. Як зазначала О.Б. Сладкова, технологія моніторингу застосовується тільки для вивчення систем, які перебувають у стадії розвитку, тому моніторинг варто проводити в таких ситуаціях: стан об'єкта моніторингу не оптимальний; стан об'єкта моніторингу має оптимальні показники, але об'єкт знаходиться в розвитку й у зв'язку з цим є побоювання зміни стану цього об'єкта в гірший бік [10, с. 150–160].

В.Д. Чернадчук зазначає, що наука господарського процесуального права здійснює як загальнонаукові функції, що властиві будь-якій науці (пізнавальна, інтерпретаційна, прогностична, евристична, комунікативна, прикладна, ідеологічна, виховна), так і спеціальні юридичні функції [3, с. 43].

Виокремлюють основні та неосновні функції права [11, с. 155]. Так, І.А. Кузнецов пропонував виділяти як загальні й основні функції правоустановчу, правозобов'язальну і правозабезпечувальну функції. Неосновними функціями права він називав установчу, компенсаційну, відновлювальну, обмежувальну й каральну [12, с. 136]. Загалом такий поділ є доволі умовним. Адже функції як елементи юридичного режиму права загалом взаємопов'язані, а в питаннях реалізації – взаємозалежні. Наприклад, ефективна реалізація регулятивної функції ГПП неможлива без інформаційної та виховної функцій права. Зокрема, дотримання учасниками чи потенційними учасниками господарського судочинства процесуальних правил пов'язано з реалізацією інформаційної функції, яка забезпечує формування уявлення про належну процесуальну поведінку та наслідки недобросовісної процесуальної діяльності в господарському судочинстві; задовольняє інформаційні потреби суб'єктів щодо різних організаційно-функціональних аспектів господарсько-процесуальної сфери.

А.С. Палазян виділяє системоутворювальні функції, які виражають головне призначення права, незалежно від того, в якій формі воно існує, незалежно від історичної ситуації або культурного своєрідності, й конкретизувальні (похідні), які розглядаються через призначення конкретизації системоутворювальних функцій [13, с. 51–54]. Видається, такий поділ є доволі умовним у системі функцій права, яка відрізняється наявністю постійних взаємозв'язків між усіма елементами як обов'язкової умови дієвості й ефективності ГПП загалом.

Теорія функцій права тісно пов'язана з теорією функцій держави через їх функціональний зв'язок. Представники теорії держави та права визначають функції держави як основні напрями діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання й цілі, виявля-

ється сутність і соціальне призначення держави в суспільстві.

Функції ГПП та держави мають певні спільні риси:

1) реалізуються в динаміці й тільки в процесі впливу на суспільні відносини;

2) основою є суспільні потреби та інтереси. Безумовно, в ГПП потреби та інтереси представлені в більш обмежувальному форматі, зумовлені специфічним суб'єктивним складом господарсько-процесуальних відносин. Так, орієнтиром функцій ГПП (як й інших юридичних елементів цієї галузі) є господарські інтереси приватного та публічного характеру, які потребують захисту й відновлення у відповідній господарсько-процесуальній формі;

3) змістова змінність під впливом різних факторів: нових глобалізаційних векторів розвитку держави, політичних та економічних умов, зміни концепцій захисту прав; зміни правил господарського правового порядку, суспільних змін тощо.

Найзагальнішими критеріями виокремлення функцій держави є особливості об'єкта державного впливу, а також зумовлена останніми змінами специфіка змісту кожної функції [2, с. 61–62]. Класифікують функції держави за соціальною значущістю, тривалістю дії, сферою діяльності, формою закріплення тощо. Переважно всі ці критерії можуть застосовуватися й до класифікації функцій ГПП з урахуванням її особливостей. Наприклад, за критерієм тривалості дії функції ГПП можна поділити на постійні та тимчасові. До постійних можна зарахувати регулятивну, охоронну, економічну, політичну, інформаційну функції, а до тимчасових – функцію моніторингу, інтеграційну функцію.

На підставі критерію межі дії права функції ділять на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх функцій ГПП можна зарахувати економічну, політичну, а до внутрішніх – регулятивну, охоронну, компенсаційно-відновну. Виховна та інформаційна функції ГПП мають змішанні ознаки й не можуть бути включені ні в одну з наведених груп. Це зумовлюється характером цих функцій, які реалізуються як у межах чинних господарсько-процесуальних відносин (тобто в межах активної дії самого ГПП), так і поза цими відносинами (як загальносоціальний регулятор).

Застосування типологічного підходу в питанні функцій ГПП демонструє складне суміщення нормативних, організаційних, соціальних, моральних аспектів. Це зумовлюється складністю самого ГПП, в якому синтезується позитивна та природна сутність права.

Надані типологія і класифікації функцій ГПП відображають сформовані пріоритетні напрями правового впливу на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, містять компромісну модель між державними і приватними інтересами, дають змогу здійснювати доктринальне тлумачення юридичних режимів ГПП (зокрема функцій, методів, принципів, системи) з подальшим практичним упровадженням. Усе

це загалом сприяє збільшенню рівня ефективності правового регулювання прав та інтересів суб'єктів господарювання, держави й фізичних осіб у господарському судочинстві.

Крім того, застосування типологічного та класифікаційного підходів до функцій ГПП може запобігти теоретичним і практичним суперечностям у площині розуміння, інституційного закріплення й застосування правового інструментарію, термінів, процесуальних категорій цієї галузі; мінімізувати довільність і невластивість у законотворчому процесі та судовій практиці шляхом сприяння одноманітності розуміння процесів і явищ, притаманних господарсько-процесуальній сфері.

Висновки

На підставі проведеного дослідження можемо резюмувати таке:

1. Визначено класифікацію як одну з логічно-формальних форм типології, а типологію – як загальнопервинний, змістовий та універсальний метод пізнання функцій ГПП.

2. Запропоновано до основних типологічних груп функцій ГПП включати владно-юридичні та соціальні функції господарського процесуального права.

3. Сформульовано основні якісні ознаки типології функцій ГПП.

4. Визначено спільні риси функцій ГПП та функцій держави.

5. Одержали подальший розвиток види функцій ГПП за такими характеристиками: 1) сфери впливу: а) загальносоціальні, б) виключно юридичні; 2) традиційність: а) традиційні, б) нетрадиційні; 3) тривалість дії: а) постійні, б) тимчасові; 4) межі дії: а) зовнішні; б) внутрішні; 5) призначення права: а) системоутворювальні, б) конкретизувальні (похідні); 6) важливість щодо мети ГПП: а) основні; б) неосновні.

6. Аргументовано важливість застосування типологічного та класифікаційного підходів у дослідженнях щодо функцій ГПП.

Список використаних джерел:

1. Радько Т.Н. Функции права / Т.Н. Радько // Общая теория права / под ред. В.К. Бабаева. – Н. Новгород, 2003. – С. 272.

2. Скакун О.Ф. Теория держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Права єдність, 2010. – 520 с.

3. Господарське процесуальне право : [підручник] / [В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець] ; за заг. ред. к. ю. н. В.Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.

4. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4882/ТИПОЛОГИЯ.

5. Добренков В.И. Фундаментальная социология : в 15 т. / В.И. Добренков, А.И. Кравченко – М. : ИНФРА-М, 2003. – Т. 1 : Теория и методология. – 2003. – 908 с.

6. Соціологія : [навч. посіб.] / за ред. С.О. Макеєва. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 455 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/16240904/sotsiologiya/tipologiya_metod_sotsialnogo_piznannya_zastosuvannya_doslidzhennyah_osobistosti.

7. Джураєва О.О. Класифікація функцій сучасної держави / О.О. Джураєва // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 25. – 664 с.

8. Антонян Ю.М. Кримінологія : [избранные лекции] / Ю.М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 448 с.

9. Антошина И. Традиционные и нетрадиционные функции украинского права / И. Антошина // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 21–27.

10. Сладкова О.Б. Информационный мониторинг как социальная технология: культурологи-

ческий аспект / О.Б. Сладкова // Культурология : альманах-ежегодник. – Вып. 8. – М. : МГУКИ, 2000. – С. 150–160.

11. Загальна теорія держави та права : [підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів] / [М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.] ; за ред. д. ю. н., проф., акад. НАПрН України М.В. Цвіка, д. ю. н., проф., акад. НАПрН України О.В. Петришина. – Х. : Право, 2010. – 584 с.

12. Кузнецов И.А. Понятие и классификация функций права и государства: новые подходы / И.А. Кузнецов // Волгоградская академия МВД России. Право. Законность. Демократия : сборник научных трудов. – 2003. – С. 136.

13. Палазян А.С. Принципы систематизации функций права / А.С. Палазян // Юридический мир. – 2009. – № 2. – С. 51–54.

В статье рассмотрены вопросы типологии и классификации функций хозяйственного процессуального права и определено их значение в теоретико-практической плоскости.

Ключевые слова: функции, типология, классификация, хозяйственное процессуальное право.

In this article the questions of typology and classification of functions of economic procedural law and their significance in the theoretical and practical plane.

Key words: functions, typology, classification, economic procedural law.

